

■ **Antoni** Pitarch Font

■ **Domingo J.** Font Pitarch

■ **Juan Luis** Porcar Orihuela

6

**EL BATALLÓ LENIN:
MILICIANOS VILA-REALENCES
AL FRONT DE TEROL**

■ El batalló Lenin: Milicians vila-realencs al front de Terol

El batalló Lenin: Milicians vila-realencs al front de Terol

Des del primer minut de la rebel·lió militar de la vesprada del 17 de juliol de 1936, la incertesa va apoderar-se dels ajuntaments republicans com ara el de Vila-real. També dels aquarteraments valencians, davant la feble reacció inicial del govern central que, tal vegada, provocà la mobilització de la resistència popular. Les organitzacions sindicals i obreres foren les úniques forces que s'oposaren a l'exèrcit rebel en un primer moment, i els pobles de la Plana no en foren l'excepció.

A causa de la fidelitat a la República del tinent coronel Peire Cabaleiro, la majoria dels militars castellonencs no s'uniren a l'alçament de Franco i d'altres militars africanistes i, així, el dia 20 de juliol ja havien neutralitzat els escassos militars indecisos, mentre el governador civil reconeixia les milícies ciutadanes per tal de mantenir el control de la situació.

En aquest ambient, però, també van començar les dissensions polítiques dins del bàndol republicà, i no solament entre partits polítics i sindicats de diferents tendències, perquè uns prioritzaven guanyar la guerra al feixisme sobre altres que volien primer fer la revolució... Hi havia també una clara divisió d'opinions entre els partidaris d'un enfrontament romàntic a base de petites columnes, o miniexèrcits, contra l'unitari exèrcit rebel de militars professionals, i els que tocaven més de peus a terra —com ara els membres dels governs de Largo Caballero a partir de setembre de 1936—, perquè es decantaven per la militarització total de la zona republicana, és a dir, sobretot després del fracàs rotund de les columnes de milicians al front de Terol, entre aquestes la Torres-Benedito, dins de la qual s'enquadrava el Batalló Lenin, i totes les accions que s'organitzaren, en calent, només fracassar el que havia de ser un ràpid colp d'Estat i, per tant, només iniciar-se l'esclat d'una cruenta guerra civil davant la desídia de Casares Quiroga, Martínez Barrio o José Giral.

De tota manera, cal destacar el valor de tots aquells vila-realencs que van combatre en un bàndol o en l'altre i, sobretot, el d'aquells que no hi van participar d'una forma totalment voluntària, perquè el fanatisme no té una ideologia concreta. Com a exemple, us presentem l'estudi sobre el Batalló Lenin i la Columna Torres-Benedito.

El colp d'Estat del 36 i la formació de milícies valencianes

Els primers dies a València després del colp d'Estat van ser confusos amb una situació indefinida pel que respecta a l'àmbit militar. A les casernes, continuaven els militars tancats amb gran part dels oficials partidaris de secundar la revolta, mentre que, a la ciutat, els treballadors, membres dels partits del Front Popular i de sindicats controlaven els carrers i assetjaven les casernes. La CNT i la UGT van protagonitzar la mobilització popular en declarar la vaga general el 19 de juliol.¹ Davant la possibilitat d'un moviment conjunt de militars revoltats i civils facciosos, el Comitè de Vaga va prendre la iniciativa i va mobilitzar els seus militants perquè prengueren posicions clau de la ciutat i sobretot als voltants de les casernes de l'Albereda.² D'aquesta manera, quan la revolta va començar a tot el país, moltes patrulles d'obriers estaven preparades i prenién el control del carrer, armats amb utensilis de tota mena: escopetes i pistoles, amb les quals van assetjar i van assaltar algunes esglésies, en confirmar que des dels seus campanars s'havia disparat contra els obrers. Així doncs, els sindicats van assumir el lideratge i es van encaminar juntament amb els partits obreristes a la constitució del Comitè Executiu Popular (CEP) el 22 de juliol, com a poder alternatiu amb el qual satisfer les seues demandes i instaurar mesures revolucionàries, i com a organisme espontani que s'atribueix el dret a defensar la República i dirigir els canvis revolucionaris en la rereguarda.

A l'inici de la guerra, en el cas valencià, es van contraposar dos sistemes sociopolítics i econòmics: el comunisme llibertari i la democràcia burgesa reformista, representada per la República. Tots dos sistemes van conviure i van mantenir un dur pols per capitalitzar la derrota de la revolta cívica i militar, per gestionar la rereguarda i per organitzar les milícies que van partir als diferents fronts, especialment al de Terol.³

A València arribava el 21 de juliol una Junta Delegada del Govern de la República⁴ amb la intenció de contrarestar el poder del moviment sindical i revolucionari. Des d'un primer moment aquesta Junta tractà de controlar i sufocar els intents de rebel·lió a les casernes i de canalitzar el gran nombre de voluntaris impulsats pels partits del Front Popular, centrals sindicals i el món anarquista, designant el capità Uribarri per a dirigir les milícies antifeixistes⁵ de València. A partir d'aquest moment, els enfrontaments entre els representants del Govern i els del nou poder obrer van ser constants sobre com solucionar el conflicte. Una reunió entre els dos organismes es va resoldre amb l'acord que serien

¹ Creant el periòdic *UGT-CNT* com a portaveu del Comitè de Vaga i del futur Comitè Executiu Popular.

² A través del Comitè de Vaga, totes dues centrals sindicals van tractar d'armar els seus militants per tots els mitjans possibles, però també d'organitzar els serveis mínims de policia i proveïment durant les jornades d'atur, etc.

³ ASENSIO GÓMEZ, Miguel. *Las milicias valencianas en la Guerra Civil (1936-1939)*. València: Diputació de València, 2020, p. 9.

⁴ Formada pel ministre d'Agricultura Ruiz Funes, el president de les Corts Martínez Barrios i els sotsecretaris de Presidència i Agricultura, respectivament, Carlos Esplá i Martín Echevarria.

⁵ *Heraldo de Castellón*, número 14321, «El capitán Uribarri recorre Valencia», 21 de juliol de 1936, p. 2.

entregades armes a la CNT i a la UGT i de no dispersar els efectius militars, tot respectant les seues formacions i a l'oficialitat fidel a la República. Malgrat els acords puntuals, la tensió entre tots dos organismes anà en augment i va arribar al seu màxim el 23 de juliol quan la Junta Delegada va declarar la dissolució del CEP i aquest va fer cas omís, reforçat pel control que exercia sobre la ciutat.⁶

Tinxera republicana al camí del Grau, a València, el 30 de juliol de 1936 (ABC)

La situació a les casernes continuava sent de màxima tensió. L'1 d'agost es va iniciar l'assalt als quaters, amb centenars de civils que van travessar el riu Túria nadant o pels ponts amb la intenció d'acabar amb l'aquarterament. Van caure una a una totes les casernes,⁷ malgrat que els oficials traïdors van fer front a l'atac fins al final; la majoria van caure morts o ferits o van ser detinguts. Les dues setmanes de paràlisi política es van resoldre amb la intervenció popular coordinada pel CEP tot assistint la Junta Delegada al seu total desprestigi, les seues polítiques moderades no dissimulaven el seu terror a una possible revolució. El Ministre de la Guerra, el general Luis Castelló, va decretar la dissolució dels regiments on l'oficialitat s'havia revoltat, la qual cosa va acabar de dinamitar l'Exèrcit, i el triomf de l'acció popular va consolidar el poder de les forces sindicals i del CEP en els compassos inicials de la Guerra Civil. Després de normalitzar-se la situació durant els primers dies d'agost, la Junta Delegada

⁶ La mobilització popular dominava els carrers, el CEP va poder restablir les comunicacions per ferrocarril amb Catalunya, va arribar a l'acord per a la finalització de la vaga general i inclús va organitzar una petita esquadra naval al port de València.

⁷ La d'Infanteria, Guadalajara, Lusitania, Sapadors...

es va retirar a Madrid i va deixar tot el poder al CEP, organisme que va assumir, a través de les seues secretaries de Guerra i de Milícies, la defensa militar de la revolució i l'organització de milícies, majoritàriament enviades al front de Terol.

Les columnes valencianes es van articular a través de voluntaris civils i militars, organitzades per grups polítics o sindicals, i van partir de manera precipitada als fronts Central, d'Extremadura, d'Andalusia i al de les Balears, encara que el més destacat va ser el de Terol, que prompte va rebre el sobrenom del Front dels Valencians.⁸ A terres aragoneses van marxar la majoria de milícies valencianes, sense pràcticament armament, munició, roba adequada, instrucció militar ni disciplina. Unit a tot això, les desconfiances entre milicians, militars i membres dels cossos i forces de seguretat de l'Estat encara van dificultar més el correcte desenvolupament d'aquestes milícies al front.⁹ També des de Tarragona van eixir columnes milicianes cap al front de Terol, dues de les quals van ocupar el nord-est de la província de Terol amb poblacions¹⁰ com Híjar, Alcanyís, Albalate del Arzobispo, Calanda, Alcorisa i Montalbán, entre d'altres. La província de Terol prompte quedaria rodejada per àmplies zones sota el domini republicà, i la província de Saragossa restaria com l'única frontera lliure.¹¹

Pel que respecta a les columnes valencianes, les primeres que van sortir cap al front de Terol van ser la Columna Casas Sala des de Castelló el 25 de juliol de 1936, i la Fernández Bujanda des de València, que es van reunir a Sagunt i van conformar una única columna. Però dies abans ja es van formar milícies que van partir cap a altres fronts. En el marc de creació de l'Exèrcit de Voluntaris, la primera columna es va organitzar quan encara les tropes es trobaven aquarterades. Davant la negativa de molts militars i oficials, només els més fidels al Govern van acatar les ordres. Aquesta primera columna,¹² dirigida pel coronel Tirado i formada íntegrament per 1.000 militars de regiments valencians, tenia l'objectiu de prendre posicions a Guadarrama per a evitar l'avanç enemic cap a Madrid, però va fracassar per l'enorme quantitat de baixes que va patir, la qual cosa va comportar l'abandó de les seues posicions i del seu armament, i la seua dissolució.¹³

⁸ Les milícies amb una forta consciència de classe suposen la destrucció de la concepció de l'antic exèrcit tradicional, formant un cos armat al servei de la classe treballadora. MAINAR CABANES, Eladi. *De milicians a soldats. Les columnes valencianes en la Guerra Civil espanyola (1936-1937)*. València: Universitat de València, 1998, p. 14.

⁹ ASENSIO GÓMEZ, Miguel, p. 10. En aquest context es va conformar la Columna de Ferro, un dels paradigmes revolucionaris que va pretendre, de manera simultània, fer la guerra i implantar la revolució social.

¹⁰ *Heraldo de Castellón*, número 14325, «Una columna de Tarragona entra en Alcañiz», 25 de juliol de 1936, p. 3.

¹¹ SANCHIS ALFONSO, José Ramón. «Nuevas aportaciones sobre la guerra civil en la provincia de Teruel a través de la prensa valenciana (julio-agosto de 1936)». *España entre repúblicas, 1868-1939. Actas de las VII Jornadas de Castilla-La Mancha sobre investigación en archivos*. Guadalajara: Asociación de Amigos del Archivo Histórico Provincial de Guadalajara; Confederación de Asociaciones de Archiveros, Bibliotecarios, Museólogos y Documentalistas, ANABAD, 2007.

¹² Impulsada per la Junta Delegada i un precedent de l'intent del Govern d'integrar els militars en les columnes per a donar-los protagonisme, i amb aquesta mesura, mantenir l'estructura militar i controlar les milícies creades recentment.

¹³ ASENSIO GÓMEZ, Miguel, p. 74.

Una segona columna per a substituir aquesta i reforçar aquest front de Madrid va partir l'1 d'agost a través de dos trens.¹⁴ Així mateix, des d'Alacant també va partir, direcció a Andalusia, la Columna Maroto, amb 270 homes de la CNT i algunes dones. Algunes columnes van eixir també des d'Alacant en direcció a Albacete, única localitat en mans rebels, ciutat que caurà en mans de les forces republicanes el 25 de juliol gràcies a la superioritat militar sobre els elements revoltats de la població i el bombardeig de la localitat per l'aviació republicana. Una nova columna va ser ràpidament organitzada per Uribarri, conformada en un inici per uns 1.800 homes, que es va incrementar considerablement amb noves unitats militars i militants de la CNT i UGT, a més de les columnes Terra i Llibertat d'Alcoi, la Paco Galán, la Del Rosal, la Columna Perea o la Balas Rojas. Aquesta columna era la més ben preparada fins a la data. Va ser probablement la primera columna amb presència de dones, que animosament van prestar servei a la causa. La columna va partir al front de Madrid, però després d'arribar-hi i concentrar-se a El Escorial, va canviar d'objectiu i va marxar a Toledo, per a després dirigir-se al front d'Extremadura.¹⁵ Es va veure obligada a enfrontar-se a l'elit de l'exèrcit enemic, les tropes legionàries i els regulars, i per la seua falta d'experiència va anar retrocedint davant les ofensives enemigues.

Paral·lelament a Castelló, definida la situació militar a favor del govern de la República mitjançant l'actuació del comandant Primitivo Peire en el batalló núm. 3 de metralladores, el dia 22 ja s'havia decidit formar una columna integrada per guàrdies civils i milicians per a anar a Terol, amb l'objectiu d'intentar controlar la capital i sufocar la rebel·lió militar en aquesta ciutat.¹⁶ El 25 de juliol va eixir aquesta columna formada per milicians i guàrdies civils. A Sagunt s'uneix una altra columna procedent de València al comandament del coronel Hilario Fernández Bujanda i milicians de la població. En el seu trajecte s'incorporen a la columna, coneguda històricament com la Columna Casas Sala,¹⁷ una companyia de la Guàrdia Civil de Conca i milicians d'altres poblacions, però el 29 de juliol a la Pobla de Valverde, el contingent de la Guàrdia Civil es rebel·la contra els milicians —menys nombrosos—, desapareixen per sorpresa contra ells i en el xoc moren desenes de membres de la columna, i fan presoners un nombrós grup pròxim als 50 mentre que d'altres aconseguen fugir. Els seus dirigents són afusellats a Terol, i la resta de milicians, l'endemà a la Pobla de Valverde. L'1 d'agost va eixir des de València per a reforçar les posicions al front de Terol una nova columna a la qual se'n va incorporar

¹⁴ Estava conformada per militars del 9é Regiment d'Infanteria, amb dues unitats d'artilleria i metralladores al comandament de Pérez Salas i de Manuel Eixea, com a responsable últim.

¹⁵ Tenint l'objectiu de prendre i assegurar la posició entorn del poble de Guadalupe, per a marxar des d'allí cap a la localitat d'Alfá.

¹⁶ En nom del Front Popular van ser designats Teodoro Albelda per a rebre i ordenar les inscripcions de les Milícies Ciutadanes i per a instruir-les i manar-les el capità Sirera del cos d'Artilleria, que estava retirat.

¹⁷ Per ser aquest diputat d'Izquierda Republicana per Castelló, figura política molt popular a la ciutat als anys trenta, un dels impulsors i el màxim dirigent polític de la columna. PORCAR ORIHUELA, Juan Luis. «La Columna Casas Sala, memòria històrica de Castelló». *Millars: Espai i Història*, núm. 30, 2007, p. 43.

una altra procedent de Castelló.¹⁸ Però la marxa definitiva cap a Terol es retardaria uns dies més fins a l'arribada de la Columna de Ferro.¹⁹

Milicians de Castelló de la Columna Casas Sala a Mora de Rubielos el 29 de juliol de 1936 (CJV)

El CEP i les milícies valencianes van confirmar les seues sospites i recels davant els militars, en un moment en què les tropes encara es trobaven aquarterades. Quant als revoltats, aquest episodi va ser essencial per al manteniment de Terol en un moment en què Saragossa no podia auxiliar-los. Després d'aquest episodi, el CEP va assumir el control de l'organització de les milícies, amb la qual cosa va atorgar més pes numèric i fàctic als milicians. Amb tal intenció s'havien creat les delegacions de Guerra i de Milícies, dirigides per José Benedito i José Antonio Uribes, respectivament.²⁰

Altres columnes com la Peire, amb un component eminentment militar, van actuar des dels primers dies d'agost en el sector d'Alfambra i Perales del Alfambra; posteriorment, a mitjan mes d'agost, la columna que s'anomenarà Eixea-Uribes es va anar formant a partir d'algunes petites columnes valencianes que van sortir el 9 d'agost cap al sud-oest de Terol i amb incorporacions posteriors de milicians de diferent signe polític. A partir del 10 d'agost, amb l'avanç d'aquesta columna de milicians, es va materialitzar el canvi d'autoritats als ajuntaments a mesura que van anar prenent diferents poblacions com Torrijas, Las Dueñas, Tramacastiel i Villed, aquesta última el 22 d'agost després de forts

¹⁸ *El Mercantil Valenciano*, 7 d'agost de 1936, p. 2.

¹⁹ *El Mercantil Valenciano*, 11 d'agost de 1936, p. 7.

²⁰ ASENSIO GÓMEZ, Miguel, p. 81.

combats.²¹ Dues columnes llibertàries que van actuar al front de Terol a banda de la més important i coneguda de les anarquistes, la Columna de Ferro, van ser la Columna Iberia, que es va formar per iniciativa de militants anarcosindicalistes valencians, la qual, en un inici, es va establir al Front Central i, posteriorment, al front de Terol, tot integrant-se en la Torres-Benedito, i la Columna Temple y Rebeldía.

Finalment, de la que més s'ha escrit i més famosa, també la més polèmica, és la Columna de Ferro. Aquesta columna va passar a la història per la seua defensa a ultrança de la revolució i com a paradigma i model de la milícia confederal anarcosindicalista. Sens dubte, les seues resistències a la militarització i la seua aurèola revolucionària la van convertir

Milicians castellonencs de camí a Terol (EMV)

en un símbol d'una manera diferent de fer la guerra, pretenent aconseguir paral·lelament, allí per on passava, fer la guerra i la revolució com una manera de derrotar l'enemic i emancipar la humanitat.²² El 8 d'agost de 1936 van partir al front d'Aragó, des del País Valencià, vuit centúries (800 milicians) amb destinació a Terol, en dues tandes i de forma desorganitzada, però durant el trajecte s'anaven sumant nous milicians voluntaris a la unitat. Així, a l'arribar al poble de Sarrión, on dies abans havia arribat la Columna Casas Sala, es van haver de detenir per l'atac d'una columna nacionalista d'uns 300 homes procedents de Terol per a entrar en combat, i vanceren gràcies al suport de l'aviació. Al mateix temps, sortia de València una altra milícia al comandament de José Pellicer Gandia amb uns altres 400 homes que es va unir a la columna, encara que durant aquests primers dies no tenia gairebé organització. La Columna de Ferro va arribar a tenir, a l'octubre, uns 12.000 inscrits; encara que només se'n van poder armar 3.000,²³ es va establir i va dominar zones pròximes a Terol com ara Puerto Escandón, la Poble de Valverde²⁴ i Castralvo, i va prendre aquestes poblacions i altres com Mora de Rubielos i Noguerauelas.

Bona part de les columnes van destacar per la seua autonomia respecte al govern central i per la seua oposició, en diferents graus, a la militarització. Per això, no és estrany que el govern central enviara una força de confiança a un front tan atípic i allunyat del seu

²¹ *Verdad*, número 21, «La columna Uribe a las puertas de Teruel», 23 d'agost de 1936, p. 1.

²² ASENSIO GÓMEZ, Miguel, p. 88.

²³ Fonamentalment amb armes lleugeres preses en l'assalt a les casernes de l'Albereda.

²⁴ *Heraldo de Castelló*, número 14345, «Las milicias de Valencia y Castellón han conquistado en menos de 48 horas los pueblos de Noguerauelas, Mora y Puebla de Valverde», 18 d'agost de 1936, p. 3.

control, com era el de Terol. La 22a Brigada Mixta va arribar a Terol sota el comandament del comunista Francisco Galán i, com veurem posteriorment, va tractar de demostrar i convèncer la resta de columnes sobre els avantatges de la disciplina, el comandament únic i la militarització. La XIII Brigada Internacional també va ser destinada al capdavant de Terol i va participar en l'ofensiva de finals de 1936. El front de Terol era un front semicircular de setanta a noranta quilòmetres, on la Columna de Ferro es va trobar amb la Torres-Benedito; la 13, formada per militants de la CNT; la Eixea-Uribes; la Columna Segorbe; la Matteoti,²⁵ la Peire i una columna catalana. Totes aquestes formaven un cercle entorn de Terol amb la intenció de concentrar forces per a fer-la caure, però els atacs conjunts no van abundar. L'autonomia de les columnes llibertàries va dificultar enormement un pla d'acció coordinat. La resta de columnes compartien la mateixa situació que la Columna de Ferro, la força i l'entusiasme popular havia mobilitzat els milicians, però l'aprovisionament de queviures i armes no aconseguia agilitzar-se. Les columnes al front de Terol, que durant el mes d'agost comptaven amb 3.600 milicians aproximadament, arribaren a reunir més de 10.000 efectius a finals d'any.

Els pocs avanços al front de Terol i la derrota de les forces republicanes en l'ofensiva de finals de 1936, juntament amb totes les mesures decretades per l'executiu, van acabar de convèncer els milicians de la necessitat de la militarització, una intenció decidida del govern republicà des dels inicis que, amb el govern de Largo Caballero i la seua reestructuració de les institucions estatals i l'exèrcit,²⁶ es veurà materialitzada.

La Columna Torres-Benedito

Es va conformar durant els primers dies d'agost a València. Va ser una unitat de milícies composta per soldats dels antics regiments de la III Divisió Orgànica i voluntaris²⁷ de la CNT, UGT, POUM, Partit Sindicalista i Esquerra Valenciana. D'aquesta manera, la columna expressava el seu caràcter unitari i el desig de ser expressió de tots els partits polítics, inclosos els moderats republicans i sindicats, aquests últims, amb més pes. La columna s'estructurava a partir de divisions, que se subdividien en centúries conformades per grups de 25 milicians, amb un delegat responsable que «actuava com a comandant militar i cap polític». Per damunt d'aquestes divisions es trobava el Comité Central, dirigit per

²⁵ Format a la tardor de 1936 amb antics membres de la Columna Casas Sala. *Heraldo de Castellón*, 14 d'abril de 1937, p. 2.

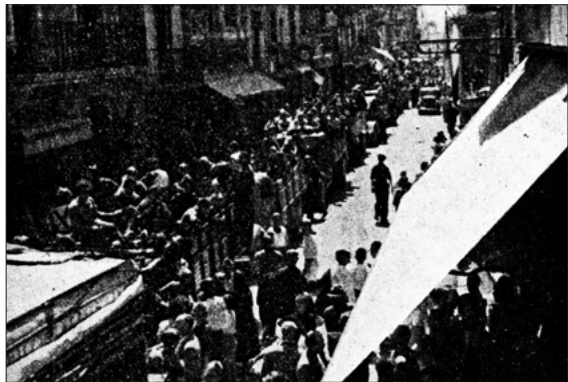
²⁶ Basada en la disciplina militar, la jerarquia i el comandament únic centralitzat en el Ministeri de Guerra.

²⁷ En total, agrupava 3.180 efectius, dels quals 842 eren militars i 2.335 eren milicians. La direcció d'aquestes forces estava en mans de l'anarquista Domingo Torres, alcalde de València durant gran part de la guerra, i del tinent d'artilleria Josep Benedito, que a més era militant d'Esquerra Valenciana i delegat de Guerra en el Comitè Executiu Popular, va fer funcions d'assessor militar; mentre que Torres va actuar com una espècie de delegat polític. Políticament, la columna va tenir una preponderància parcialment anarquista.

Domingo Torres i Josep Benedito. Al mateix temps, es van formar divisions²⁸ una mica més independents. Aquests milicians voluntaris van conuiu amb grups de militars enquadrats en companyies i ben dirigits per oficials professionals, que generalment no van ser tinguts en compte a l'hora de planificar les ofensives. En relació amb l'equipament, comptaven amb una bateria, setze metralladores, dos morters de 81, dos del 50 i tres blindats.

La Columna Torres-Benedito va acabar de definir-se a Castelló a mitjan agost de 1936. El 10 d'agost van començar a reunir-se, a la caserna que ocupava el Batalló de Metralladores, els milicians de la CNT procedents de València amb l'objectiu de dirigir-se²⁹ al front de Terol. Formada ja el 15 d'agost a la ciutat, va marxar als voltants de Benicàssim per a realitzar exercicis³⁰ d'ensinistrament i tàctica militar. En aquell moment, la ciutat de Castelló ja havia enviat diferents unitats militars i de milicians a diferents fronts de guerra després de fracassar la revolta militar. Els primers dies després del colp d'Estat, la Guàrdia d'Assalt va partir i va participar en accions a Toledo, Guadalajara, Somosierra i el quarter de la Muntanya. El Batalló de Metralladores va sortir cap a Albacete i Còrdova, mentre es formava la Columna Casas Sala, que el 25 de juliol va partir³¹ cap a Terol. Posteriorment, a partir del mes de setembre, també es van formar en terres de Castelló diferents batallons de voluntaris com ara el Terol, Saragossa, València i Castelló, que van participar en diferents accions bèl·liques.

La columna va sortir de Castelló el 18 d'agost i va travessar la província de Castelló cap al nord-est per a endinsar-se en la província de Terol. A la població d'Albocàsser s'hi va agregar un regiment de cavalleria per a afrontar la lluita per a conquerir Terol, tal com s'esperava durant els pròxims dies. *L'Heraldo de Castellón* va enviar Manuel Gual com a corresponal especial que

Eixida de la Columna Torres-Benedito a Castelló (AHN)

informava dels avanços de la columna, que va relatar la seua arribada a Vilafranca,³² on la columna va passar la primera nit, un esdeveniment per al poble que es va sumar a la celebració, i com va prosseguir la seua marxa, amb bona salut i moral. A banda, milicians valencians van arribar amb tren a Alcalà de Xivert el 22 d'agost per a prosseguir el seu

²⁸ Com la de Tronchoni, coneguda també com la Columna Malatesta i Mirasol; la Pitarch, coneguda com el Batalló Lenin; la Castelló; la Gandia, la Francisco Arín i el grup CNT 13, format íntegrament per anarquistes.

²⁹ *UGT-CNT*, 15 d'agost de 1936, p. 1.

³⁰ *Heraldo de Castellón*, número 14344, «Las milicias valencianas de la CNT», 17 d'agost de 1936, p. 1.

³¹ *Heraldo de Castellón*, número 14547, «Un resumen de la aportación prestada por Castellón al Ejército», 14 d'abril de 1937, p. 3.

³² *Heraldo de Castellón*, número 14348, «En el frente de Teruel. Camino de Cantavieja», 21 d'agost de 1936, p. 3.

viatge en camions i incorporar-se a la columna, mentre que també des de Castelló eixiren camions per aprovisionament de les forces milicianes.

El dia 20 d'agost la Columna Torres-Benedito va eixir de Vilafranca i es va dirigir a Cantavella i Fortanete, on van pernoctar. El dia 21, després d'eixir d'aquestes poblacions, part de la columna es va dirigir per la carretera de Terol, va recuperar Villarroya de los Pinares i després va prendre la població d'Allepuz. Els únics obstacles que va trobar van ser només alguns arbres i blocs de pedra en la carretera per a impedir el pas. Després de l'arribada de l'Estat Major, les forces van pernoctar³³ en aquella població. El corresponsal del diari relata el seu pas per Fortanete, com la columna es va apoderar el dia 22 d'agost de Monteagudo del Castillo i de Cedrillas, i l'arribada a les proximitats³⁴ de Corbalán, on la Columna Torres-Benedito va entrar en combat per primera vegada i va aconseguir la fugida de la Guàrdia Civil i el domini de la localitat enmig del «clamor popular» i la confraternització³⁵ amb la població civil. Un dia abans es van reunir els comitès de les tres columnes que estaven operant al front de Terol i van acordar el mode d'avançar per a conquerir la capital.³⁶

Milicians de la Columna Torres-Benedito a Castelló (AHN)

Alertat per la situació l'exèrcit rebel el 23 d'agost, per a intentar contenir l'avanç de les columnes que ja semblava imminent, es van rebre importants reforços a Terol: una companyia de fusells i una secció de metralladores del Regiment de Carros núm. 2, com a efectius humans, i una bateria del 9é Lleuger, com a armament. La Columna Torres-Benedito, després de passar pel curs de la vall d'Alfambra, on alguns dels seus combatents van ser enterrats en el cementeri, es va quedar estancada en un front més o menys estable fins a finals de 1936, en el sector de Villalba Baja, Valdecebro i Corbalán, a l'entorn³⁷ de Terol.

³³ *Fragua Social*, número 3, «La columna Torres Benedito», 23 d'agost de 1936, p. 1.

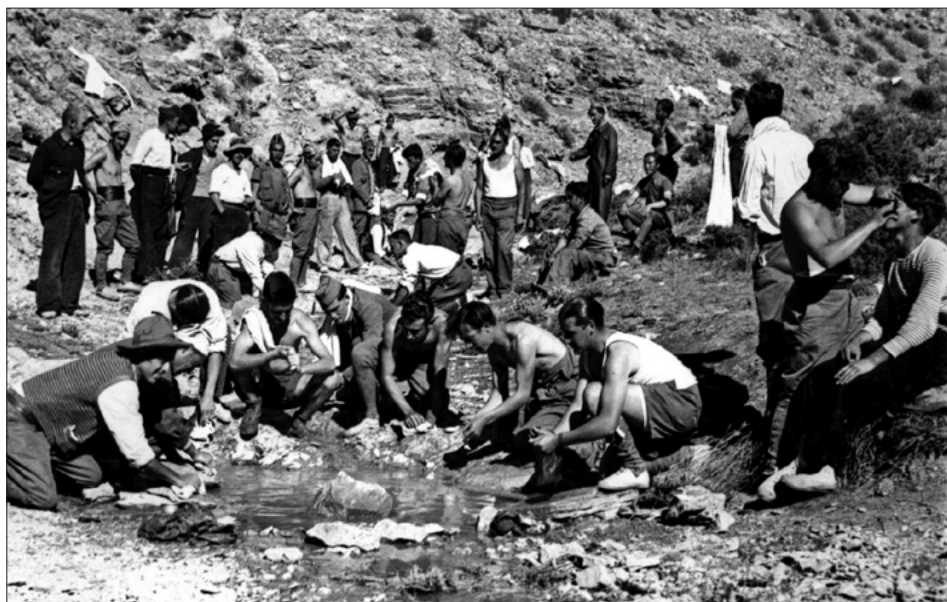
³⁴ *Heraldo de Castellón*, número 14350, «La Columna Torres-Benedito conquista para el Gobierno de la República el pueblo de Corbalán», 24 d'agost de 1936, p. 3.

³⁵ *Heraldo de Castellón*, número 14354, «La Columna Torres-Benedito a las puertas de Teruel», 28 d'agost de 1936, p. 1.

³⁶ *Fragua Social*, número 6, «Frente de Teruel», 27 d'agost de 1936, p. 5.

³⁷ MARTÍNEZ BANDE, José Manuel. *La invasión de Aragón y el desembarco en Mallorca*. Madrid: San Martín, 1970, p. 119.

La Columna Torres-Benedito es va constituir en una de les columnes de més importància que operaven al front de Terol. Una vegada estabilitzat i paralytat el front, situació anàloga a la de la resta de columnes, que van veure com els mesos passaven i no arribaven materials de guerra, la moral dels milicians es minava cada vegada més i el fred i la fam afeblia la seua salut. Malgrat això, no els va faltar dinamisme i van aconseguir posar en marxa des del front la seua pròpia publicació, anomenada *Victoria*, des d'on donaven alé als milicians i informaven³⁸ de tot el que havia succeït al front. Posteriorment, seria reforçada per la Columna Iberia i la Columna CNT 13 i totes aquestes forces quedarien sota el comandament del coronel Jesús Velasco Echave —que va substituir³⁹ Benedito al mes de setembre. Amb posterioritat, les forces de la columna van arribar a aconseguir un total de 4.100 efectius⁴⁰ i van participar, juntament amb la majoria de columnes valencianes, en la gran ofensiva de desembre de 1936, sense grans resultats.

Milicians de la Columna Torres-Benedito endreçant-se al front de Terol (ABC)

A la primavera de 1937 va ser militaritzada i s'integrà en les Brigades Mixtes 81 i 83, enquadrades⁴¹ en la Divisió 42 del XIII Cos d'Exèrcit, procés que va arribar a comptar amb alguna oposició interna.⁴²

³⁸ NAVARRO NAVARRO, Javier. *A la revolución por la cultura: prácticas culturales y sociabilidad libertarias en el País Valenciano (1931-1939)*. València: Universitat de València, 2004.

³⁹ MAINAR, Eladi, p. 136.

⁴⁰ MALDONADO MOYA, José María. *El frente de Aragón. La Guerra Civil en Aragón (1936-1938)*. Saragossa: Mira Editores, 2007.

⁴¹ MAINAR, Eladi, p. 136.

⁴² MARTÍNEZ BANDE, José Manuel, p. 119.

El Batalló Lenin

A Vila-real, davant les primeres notícies de la rebel·lió militar, l'alcalde Pascual Cabrera Quemades, tot seguint les ordres del governador civil, decreta un ban per a requisar⁴³ les armes particulars del municipi, que van ser emprades pels milicians encarregats del control públic i de vigilar els accessos al nucli urbà. Al mateix temps, els partits del Front Popular i les organitzacions sindicals constitueixen el Comité de Defensa Nacional Antifeixista, i es crea una administració local bicèfala, alcaldia i comité, que va generar nombroses divergències. A banda, durant els dies següents, la desconfiança cap als partidaris de la insurrecció es posa de manifest i es porten a terme els primers registres d'esglésies i convents per tal d'evitar reunions i, a finals de juliol, se'n fa efectiva la clausura, així com la prohibició de cultes religiosos.

No obstant això, la realitat s'imposava i, durant el mes d'agost, la ciutat prenia part activa en la guerra ja que dos contingents de milicians voluntaris marxaren als fronts de Madrid i de Terol. Convé assenyalar que van ser més de tres mil els homes que s'incorporaren a les línies de combat, a banda dels nombrosos adults i joves que foren mobilitzats després per l'Exèrcit Popular, amb el perjudici consegüent per a l'economia local, ja que eren la població activa amb millor condició per al treball. També cal esmentar que no tots els que se'n anaren voluntaris ho van fer per causes ideològiques, sinó pel temor de les represàlies a la rereguarda republicana.

La majoria dels que agafaren el camí cap al front de Terol ho feren dins del Batalló Lenin, força armada que havia fundat Pascual Pitarch Rubio (regidor de la Comissió Gestora que havia gestionat l'Ajuntament des del mes de febrer, membre de l'Agrupació Socialista local i de la UGT), amb la col·laboració d'altres correligionaris de partit i sindicat com Pascual Saura Carda i Enrique Renau Cabedo. La milícia va tenir la seu al convent de les Dominiques i, després, es va traslladar al quarter de la Guàrdia Civil. Fins i tot, els seus integrants van rebre unes nocions mínimes d'instrucció militar a la caserna de la benemèrita i al camp de futbol del Madrigal, que aleshores encara no estava tancat. Un testimoni presencial recordava⁴⁴ també com els voluntaris de la unitat, així com els dels pobles dels voltants que s'havien allistat, que vestien amb la seua roba habitual i calçaven espadenyes, quasi tots els dies realitzaven els seus exercicis d'entrenament pel camí de Betxí.

A mitjan agost, el Batalló Lenin es va unir a Castelló de la Plana a la Columna Torres-Benedito, la qual, tal com s'ha assenyalat abans, va organitzar el Comité Executiu Popular de València i va acabar establint-se al sector nord-est de Terol. Per la seua banda, el Batalló Lenin va ser emplaçat⁴⁵ a Tortajada, un xicotet poble d'uns tres-cents habitants ubicat sobre

⁴³ PITARCH FONT, Antoni; FONT PITARCH, Domingo J. *La Guerra Civil a Vila-real (1936-1939)*. Vila-real: Ajuntament, 2016, p. 18-22.

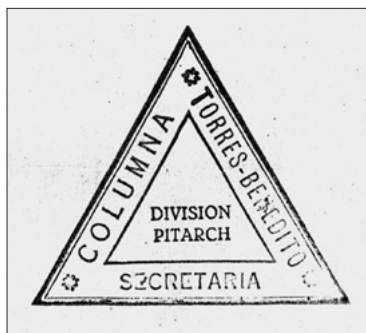
⁴⁴ DOBÓN JORDÀ, Enrique. *Vivències d'un xiquet de la guerra (1936-1939)*. Vila-real: publicació particular, 2010, p. 14-15.

⁴⁵ «Frente de Teruel. Columna Torres-Benedito. División, Pascual Pitarch. Informe de buena conducta de Joaquín Segura», Arxiu Municipal de Vila-real, signatura 18 (1)1936.

una lloma, a 934 metres d'altitud, i per on passa el riu Alfambra, que regava unes poques parcel·les d'horta, ja que predominava el terreny muntanyós i de secà. El municipi es trobava a deu quilòmetres de Terol per la carretera d'Alcanyís. Aquesta va ser la destinació del batalló durant els sis mesos que va passar al front de Terol.

Convé reiterar que la Columna Torres-Benedito estava estructurada en un comitè central, encapçalat per Domingo Torres i Josep Benedito, i en divisions, algunes de les quals disposaven de certa autonomia, com ara la de Santiago Tronchoni; la Matteoti; la Gandia; la Francisco Arín; el grup CNT 13; el Batalló Jaime Cubedo, que també va acollir altres vila-realencs que anaren a alliberar Terol, i la Divisió Pitarch, que era el nom amb què va ser conegut el Batalló Lenin dins de la milícia valenciana.

Aquesta denominació es devia al prestigi que ben prompte adquirí el seu delegat, Pascual Pitarch, entre els seus companys, amb els quals compartia vida de campanya, i entre els comandaments de la Columna Torres-Benedito. Per això, va arribar a ser membre del Comitè de Guerra de les milícies que operaven

Segell de la Divisió Pitarch (AMVr)

al front de Terol: la Columna de Ferro; la Columna Eixea-Urbe, que dirigia el coronel vila-realenc Manuel Eixea Vilar, i la Torres-Benedito. A més, també va actuar⁴⁶ de delegat d'enllaç amb altres de les milícies que combatien al front d'Aragó i es va entrevistar amb una certa periodicitat a Casp, per assumptes relacionats amb la guerra, amb Antonio Ortiz i Joaquín Ascaso, responsables de l'anarquista Columna Sud-Ebre.

D'altra banda, es coneixen algunes dades sobre l'aprovisionament de la Columna Torres-Benedito i del Batalló Lenin durant els primers mesos, ja que el Comitè Executiu Antifeixista de Castelló, l'organisme que va substituir la Diputació Provincial fins a finals de novembre, a través de la seua Delegació d'Abastos, va proporcionar⁴⁷ a la milícia aliments i roba. La Delegació de Sanitat va ajudar a la creació d'hospitals de sang als pobles d'Alfambra, Cedrillas, Aliaga, Villalba Baja, Fortanete, Corbalán, Valdecebro i Mora de Rubielos amb material sanitari i ambulàncies. Mentre que el Control de Milícies va anticipar, fins al dia 20 d'octubre, els jornals dels voluntaris castellonencs, entre ells els del Batalló Lenin. Així mateix, el dilluns 19 d'octubre, l'*Heraldo de Castellón* va enviar⁴⁸ un camió carregat d'abric, impermeables, roba interior, mantes i altres. La remesa, que era la

⁴⁶ *La Voz del Obrero: órgano del Partido Socialista*, número 130, «Ha muerto Pascual Pitarch», 18 de setembre de 1937, p. 2.

⁴⁷ *Heraldo de Castellón*, número 14438, «El Comité Ejecutivo Antifascista a la opinión pública», 4 de desembre de 1936, p. 2.

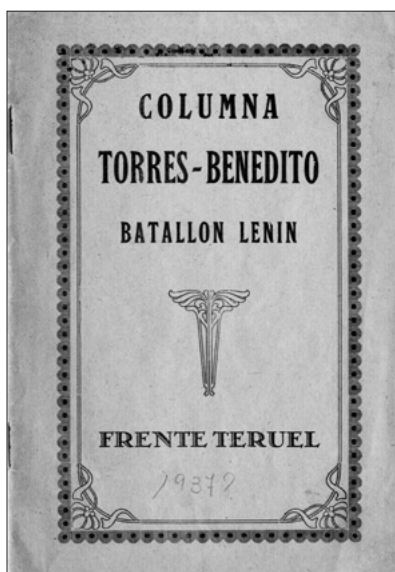
⁴⁸ *Heraldo de Castellón*, número 14399, «Cuarto envío de prendas de nuestro Bazar al frente», 20 d'octubre de 1936, p. 2.

quarta que s'enviava al front, anava íntegrament per a la Divisió Pitarch, o Batalló Lenin, i formava part de la campanya que el periòdic havia posat en marxa entre la població de Castelló per tal de proveir els milicians davant les inclemències del fred.

Grup de milicians vila-realencs al front de Terol (CRB)

Així mateix, es conserva un llibret⁴⁹ de dinou pàgines que facilitava tàctiques de guerra i instruccions amb imatges i il·lustracions al Batalló Lenin. D'aquesta manera, en diversos apartats s'instruïa sobre les formacions de l'escamot durant el combat, els desplegaments i reunions de l'escamot i de les esquadres de fusellers granaders, els focs i els avanços, els transport de les armes i el municionament de l'esquadra del fusell metrallador, els tipus de foc, la seua preparació, execució i l'alto el foc, així com exercicis preparatoris de combat. Tal com assenyalava l'investigador Carlos Mallench Sanz, el seu contingut estava copiat d'un manual d'instrucció militar de combat d'aleshores, a més que, molt probablement, va ser imprès per a la unitat a Vila-real o a Castelló de la Plana i era

Portada del llibret sobre tàctiques de combat (AMVr)

⁴⁹ «Columna Torres-Benedito. Batallón Lenin. Orden de combate. Formaciones, despliegues y disposiciones para fuegos y avances», Arxiu Municipal de Vila-real, signatura Impresos 48-1937.

aprofitat durant els períodes d'inactivitat del front per tal de pal·liar l'escassa formació dels components de les columnes de milicians. D'altra banda, aquesta publicació posava en qüestió moltes de les raons que adduïen els principals detractors de les milícies, que defensaven el seu desmantellament.

Malgrat la determinació i l'entusiasme dels combatents de les columnes, el front semicircular que intentava circumdar Terol va quedar pràcticament paralitzat al setembre i es va mantenir sense alteracions, a excepció d'alguns canvis ocorreguts a finals de 1936, fins a la conquesta republicana de la ciutat al gener de 1938.

Les raons d'aquesta inactivitat es trobaven a la rereguarda, ja que hi havia dificultats amb el proveïment de queviures i s'alentia el lliurament d'armes i material de guerra, a banda d'altres qüestions com quina administració havia de pagar els salaris dels milicians, la moral i la salut dels quals anava minvant per la falta d'aprovisionaments. No obstant això, les milícies van saber resistir i combatre els colpistes i, sense la seua intervenció, l'avanç de les tropes rebels cap al litoral valencià hauria sigut molt ràpid.

Aquesta situació ocorria pel recel de les autoritats governamentals cap a les milícies, ja que aquestes no acceptaven cap altra autoritat que la dels seus partits o sindicats. A més, els comunistes, que fiscalitzaven les armes provinents de la URSS, demanaven⁵⁰ la creació d'un exèrcit uniforme, disciplinat i organitzat militarment, per això els seus ministres pressionaren Largo Caballero per tal d'acabar amb les milícies i de centralitzar l'acció militar en un comandament únic.

Mentrestant, a Tortajada, el Batalló Lenin aprofitava aquesta relativa tranquil·litat perquè alguns dels voluntaris pogueren tornar a les seues cases amb permisos per a descansar. Així va passar a mitjan mes d'octubre, quan un grup de milicians es va desplaçar a Vila-real, en un principi per a passar uns dies de repòs, tot i que els van fer servir per a realitzar algunes detencions⁵¹ de persones sospitoses per la seua afinitat amb els feixistes i, fins i tot, per a executar-los.

D'altra banda, els integrants del Batalló Lenin també es van caracteritzar per la seua participació activa en actes benèfics; així, a la tardor, una recollida feta entre tots recaptava 114 pessetes, que es destinaven⁵² als xiquets orfes dels milicians que perderen la vida al front. Posteriorment, al mes de febrer de 1937, quan la milícia ja havia tornat del front de Terol, feia entrega⁵³ al governador civil de 2.386,35 pessetes, provinents d'una col·lecta voluntària, per a la subscripció que pretenia construir un nou vaixell *Komsomol*

⁵⁰ ASENSIO GÓMEZ, Miguel, p. 168.

⁵¹ «Ejército Español. Plaza de Castellón. Procedimiento sumarísimo de urgencia nº3355-C», Archivo General e Histórico de Defensa, foli 40.

⁵² *Heraldo de Castellón*, número 14411, «Un donativo de los milicianos de la división Pitarch», 3 de novembre de 1936, p. 1.

⁵³ *Heraldo de Castellón*, número 14504, «Donativo del Batallón Lenin», 20 de febrer de 1937, p. 2.

per al poble rus. Tres mesos després, aportaven un donatiu⁵⁴ de 367,80 pessetes, a la Setmana d'agitació pro Madrid que havia organitzat el comitè local del Socors Roig Internacional.

Durant la primera quinzena de desembre, quan la qüestió de la militarització de les columnes de milicians ja havia polaritzat la rereguarda republicana del País Valencià, el Batalló Lenin publicava⁵⁵ un article periodístic, que signava Octavio Benot, en el qual, a més de ressaltar el coratge i l'obediència dels seus membres així com l'incruent fred que havien de suportar, explicitava l'opinió de la Divisió Pitarch sobre la militarització que, com a afiliats socialistes, va acceptar des del moment que el gabinet de Largo Caballero va publicar el decret, entenent que l'organització i la disciplina de conjunt anava en detriment dels feixistes. Acabava posant de manifest l'ànsia del batalló per conquerir Terol i derrotar el feixisme.

*Heraldo de Castellón, 20 de març de 1937
(AHMC)*

Unes setmanes després, tenia lloc una de les últimes accions del Batalló Lenin al front de Terol, ja que el Ministeri de la Guerra i el Comitè Executiu Popular de València acordaren⁵⁶ una ofensiva sobre la capital, en la qual participaren les milícies i algunes unitats militaritzades, amb la intervenció d'avions, artilleria i carros de combat, i per això van establir a Cedrillas el lloc de comandament. L'atac s'inicià el dia 25 de desembre i la Columna Torres-Benedito havia d'arribar a Concud, al nord-oest de Terol i a menys de deu quilòmetres de Tortajada (era òbvia la participació de la Divisió Pitarch, que va tenir una intervenció destacada⁵⁷ en l'ofensiva, tot i que va patir moltes baixes), encara que no va aconseguir el seu objectiu, els milicians van arribar a la Masía El Chantre, dins del terme municipal de Concud, i van tallar la línia del ferrocarril a Saragossa. Finalment, l'operatiu va fracassar uns dies després, ja que només les columnes que actuaven pels sectors sud i sud-oest (la Columna de Ferro i l'Eixea-Uribe) aconseguiren avançar les seues posicions, fet que va comportar el declivi de les milícies i la certesa de la seua militarització.

⁵⁴ *Heraldo de Castellón*, número 14573, «De Villarreal. Semana "ProMadrid" del S.R.I.», 15 de maig de 1937, p. 1.

⁵⁵ *Heraldo de Castellón*, número 14442, «Crónica de guerra. Frente de Teruel. Tortajada», 9 de desembre de 1937, p. 4.

⁵⁶ ASENSIO GÓMEZ, Miguel, p. 164-165.

⁵⁷ AMORÓS PEIDRO, Miquel; AMORÓS PEIDRO, Andreu. *José Peidro, de la CNT. Retazos del movimiento obrero y de la guerra civil en Alcoi y Vila-real*. Bilbao: Likiniano elkarte, 2005, p. 68-69.

Milicians vila-realencs al front de Terol (CRB)

La nit del divendres 5 de febrer de 1937 el Batalló Lenin tornava a Vila-real després de sis mesos al front de Terol. Tot i que les informacions assenyalaven⁵⁸ que el seu retorn era per a descansar, la realitat era ben diferent ja que havia estat rellevat de la seua posició en la línia de combat. De fet, uns dies després, el dimarts 23 de febrer, es feia saber als camarades del Batalló Lenin que s'iniciava la seua reorganització per tal d'enquadrar-se militarment i posar-se a les ordres del comandament únic del govern de la República. Per aquesta raó, es va habilitar una secretaria a Vila-real, ubicada al carrer⁵⁹ de Luis de Sirval, número 42, l'actual carrer Major Sant Jaume, on aquells que volgueren tornar a la lluita i els nous que s'hi incorporaren pogueren rebre les instruccions sobre la nova estructura militar. Cal assenyalar que el delegat polític que signava la convocatòria⁶⁰ era Pascual Saura Carda, ja que el fins aleshores comandant Pascual Pitarch ja es trobava convalescent.

Dos mesos i mig després, el dilluns 10 de maig, eixia cap al front de Ciudad Real, aleshores anomenada Ciudad Libre, el Batalló de Voluntaris número 30, la nova unitat militar que s'havia organitzat⁶¹ a partir del Batalló Lenin, que estava formada majoritàriament per camarades de Vila-real, la qual dirigien el comandant P. Saura, els capitans O. Benot i E. Renau i els tinents Usó i Herminio. Abans d'anar-se'n, els voluntaris van ser obsequiats amb fruites, licors i pastes. Tot seguit, van desfilar en formació pel centre de la població amb la seua bandera al capdavant, rebent l'estima de la multitud de persones que presenciava el seu pas. A l'estació del ferrocarril, repleta de familiars i amics, a més de l'alcalde i alguns consellers municipals, van cantar *La Internacional* abans de pujar al tren.

Al setembre moria Pascual Pitarch Rubio, el fundador del batalló, a causa de la tuberculosi que patia i que s'agreujà per les privacions patides al front de Terol. A la seu de la UGT

⁵⁸ *Heraldo de Castellón*, número 14491, «A las autoridades y pueblo de Castellón», 5 de febrer de 1937, p. 2.

⁵⁹ HEREDIA ROBRES, Jacinto. *Els carrers de Vila-real*. Vila-real: Ateneu XXI, 2007, p. 73.

⁶⁰ *Heraldo de Castellón*, número 14506, «A los camaradas del Batallón "Lenin"» 23 de febrer de 1937, p. 4.

⁶¹ *La Voz del Obrero: órgano del Partido Socialista*, número 113, «¡Comaradas al frente!», 22 de maig de 1937, p. 3.

es van vetlar⁶² les seues despulles i, després, el seguici fúnebre desfilà pels carrers de Vila-real amb la presència de la viuda; els fills; la família; el governador civil, Manuel Rodríguez; el delegat governatiu, l'alcalde Vicente Costa; els consellers municipals; el comandant de la Guàrdia d'Assalt; representacions de la UGT, l'Agrupació Socialista, la Joventut Socialista Unificada, la CNT, el sindicat El Despertar Femení; els xiquets del Grup de Pioners; la banda de tambors i cornetes de l'Escola Popular de Guerra i Transmissions; la Banda Municipal, etc. L'acte conclougué amb unes sentides paraules, en representació de la UGT i la CNT, de Pascual Cabrera i d'Alejandro Navarro, respectivament. El seu traspàs significava, en certa manera, el final de la trajectòria del Batalló Lenin.

Bandera del Batalló de Voluntaris número 30 (AMBC)

Per a concloure, s'adjunta una relació d'integrants del Batalló Lenin, dels quals hi ha referències documentals⁶³ i de la seua trajectòria després de la guerra:

Pascual Pitarch Rubio (comandant, va morir l'11 de setembre de 1937), Pascual Saura Carda (oficial, exiliat a França), Enrique Renau Cabedo (oficial, exiliat a França), Octavio Benot Fragua (oficial i secretari del batalló, exiliat a França, va retornar i fou empresonat), José Bort Agulleiro (caporal de cuina, afusellat el 15 d'abril de 1940 a Castelló de la Plana), Joaquín Segura Ferrer (milicià, afusellat a Castelló de la Plana el 15 d'abril de 1940), Santiago Doñate Llop (milicià), Santiago Usó Callergues (milicià, exiliat a França), Vicente Usó Callergues (milicià, exiliat a França), Pascual García Cabedo (milicià, exiliat a França), Agustín Vidal Moliner (milicià, exiliat a França), José María Pesudo Navarro (milicià, condemnat a presó i a un batalló disciplinari), Vicente Prera Vidal (milicià, condemnat a presó), Pascual Martínez Albella (milicià, ferit al front, condemnat a presó i a un batalló disciplinari), Vicente Cubedo García (milicià, exiliat a França), Santiago Vicedo Estupiñá (milicià, va morir al front de Madrid al juny de 1937), Agustín Mata Ortells (milicià), Pascual Cabrera Cortés (milicià, condemnat a un batalló disciplinari), José Pascual Nebot Balaguer (encarregat de la pagadoria del Batalló Lenin, condemnat a presó), Manuel Pitarch Moreno (caporal, condemnat a presó), Félix Notari Llop (milicià, condemnat a presó), José Bernat Llop (milicià destinat a trinxeres i parapets, afusellat a Castelló de la Plana el 25 d'abril de 1940), Vicente Navarro Bernat (milicià al servei de trinxeres i parapets, afusellat el 25 d'abril de 1940 a Castelló de la Plana), Enrique Carda

⁶² FONT PITARCH, Domingo, J. *Pascual Cabrera Quemades. Biografía i poesia*. Vila-real: Ajuntament, 2020, p. 70.

⁶³ Procediments sumaríssims, Causa General, llistats de represaliats de la Fundació Largo Caballero i la Fundació Pablo Iglesias, diferents portals d'arxius de soldats i combatents, documentació de l'Arxiu Municipal de Vila-real, etc.

Devís (milicià d'enllaç amb Mora de Rubielos, condemnat a presó), Domingo Sifre Carda (milicià), Santiago Broch Pérez (milicià, ferit al front), Santiago Matí Giner (milicià, ferit al front), Vicente Soriano Ramos (milicià, condemnat a presó i a desterrament), Isidro Vives Portell (milicià, ferit al front), Ramón Miralles Porcar (milicià, ferit al front), Félix Beltrán Broch (milicià, condemnat a un batalló disciplinari), Francisco Moreno Cortés (milicià, ferit al front), Pascual Mata Ortells (milicià), Manuel Chesa Borillo (milicià), José Palmer Arnero (milicià), Juan Esquerdo Rosich (milicià) i José Meseguer Guia (milicià).

A tall de conclusió

Les expectatives dels militars rebels valencians es van debilitar molt prompte a causa d'una oficialitat dividida i de la manca d'un suport clar en els primer moments del colp d'Estat, i més si tenim en compte el decret d'aquarterament que els va bloquejar políticament allargant, considerablement, una situació de tensió que, en principi, va afavorir les forces lleials a la República en territori valencià. El bloqueig polític es va resoldre gràcies a la intervenció del poble en armes, rebudes de les organitzacions polítiques i sindicals o incautades, directament, d'alguns depòsits de les forces de seguretat de l'Estat.

Davant la pressió creixent del govern de Largo Caballero, el CEP (Comité Executiu Popular) va impulsar transformacions en tots els àmbits per a assegurar les conquestes revolucionàries, així l'etapa miliciària no cessaria fins al març de 1937 amb la total implantació de la militarització que va impulsar el govern republicà. L'experiència de molts milicians revolucionaris al front de Terol estava marcada per la desconfiança cap als militars, cossos i forces de seguretat de l'Estat, a causa de les nombroses traïcions per part dels col·lectius militars professionals. De tota manera, milicians i militars estaven condemnats a entendre's si volien guanyar la guerra, però la tàctica de guerrilles resultava poc operativa per les mancances dels milicians en coneixements tècnics i tàctics, juntament amb la manca d'experiència, disciplina i, per descomptat, per un avituallament escàs comparat amb el que rebien els anomenats nacionals que, des de l'inici de la guerra, comptaren amb el suport militar i econòmic d'italians i d'alemanys. Per totes aquestes raons, els fracassos s'anaren succeint fins a l'ofensiva de Nadal de 1936 que, per primera vegada, va obrir els ulls a molts milicians contraris a la implementació d'una urgent militarització, que significava el final de la tasca transformadora de les columnes confederals que compaginaven guerra i revolució.

El comandament únic i la centralització van precedir la creació de l'Exèrcit Popular de la República, que va acabar integrant totes les columnes i va prescindir dels elements femenins al front, on les dones havien exercit les funcions més variades, des de combatents en primera línia de foc fins a cuineres, infermeres, encarregades de la neteja i, fins i tot, prostitutes.

Per als comunistes, els socialistes i els republicans més moderats, tots els esforços s'havien d'adreçar cap a un únic objectiu: guanyar la guerra! Per tant, les conquestes revolucionàries havien d'ajornar-se per a una conjuntura més favorable, mentre que els comunistes lluitaven per consolidar-se com la força dominant en el bàndol republicà, encara que, això sí, sempre al costat del govern de torn. Per tant, el conflicte entre les diferents maneres d'entendre la guerra i la revolució es va acabar en sufocar els conflictes de la rereguarda i fer desaparèixer l'hegemonia sindical i les vel·leïtats revolucionàries en imposar la centralització del comandament únic, com ja tenien els rebels franquistes des de setembre de 1936.

Arxius

Archivo General e Histórico de Defensa

Archivo Histórico Nacional

Arxiu de la Diputació Provincial de Castelló

Arxiu Municipal de Vila-real

Centro Documental de la Memoria Histórica

Fundació Francisco Largo Caballero

Fundació Pablo Iglesias

Hemeroteca Municipal de València

Bibliografia

AMORÓS PEIDRO, Miquel; AMORÓS PEIDRO, Andreu. *José Peidro, de la CNT. Retazos del movimiento obrero y de la guerra civil en Alcoi y Vila-real*. Bilbao: Likiniano elkarte, 2005.

ASENSIO GÓMEZ, Miguel. *Las milicias valencianas en la Guerra Civil, 1936-1937*. València: Diputació de València, 2020.

DOBÓN JORDÀ, Enrique. *Vivències d'un xiquet de la guerra (1936-1939)*. Vila-real: publicació particular, 2010.

FONT PITARCH, Domingo, J. *Pascual Cabrera Quemades. Biografia i poesia*. Vila-real: Ajuntament, 2020.

GABRIEL, Pere. *Historia de la UGT. Un sindicalismo de guerra, 1936-1939*, vol. 4. Madrid: Siglo XXI de España Editores, 2011.

HEREDIA ROBRES, Jacinto. *Els carrers de Vila-real*. Vila-real: Ateneu XXI, 2007.

MAINAR CABANES, Eladi. *De milicians a soldats. Les columnes valencianes en la Guerra Civil espanyola (1936-1937)*. València: Universitat de València, 1998.

- MALDONADO MOYA, José María. *El frente de Aragón. La Guerra Civil en Aragón (1936–1938)*. Saragossa: Mira Editores, 2007.
- MARTÍNEZ BANDE, José Manuel. *La invasión de Aragón y el desembarco en Mallorca*. Madrid: San Martín, 1970.
- NAVARRO NAVARRO, Javier. *A la revolución por la cultura: prácticas culturales y sociabilidad libertarias en el País Valenciano (1931-1939)*. València: Universitat de València, 2004.
- PITARCH FONT, Antoni; FONT PITARCH, Domingo J. *La Guerra Civil a Vila-real (1936-1939)*. Vila-real: Ajuntament, 2016.
- PORCAR ORIHUELA, Juan Luis. «La Columna Casas Sala, memòria històrica de Castelló». *Millars: Espai i Història*, número 30, 2007.
- SANCHIS ALFONSO, José Ramón. «Nuevas aportaciones sobre la guerra civil en la provincia de Teruel a través de la prensa valenciana (julio-agosto de 1936)». *España entre repúblicas, 1868-1939. Actas de las VII Jornadas de Castilla-La Mancha sobre investigación en archivos*. Guadalajara: Asociación de Amigos del Archivo Histórico Provincial de Guadalajara; Confederación de Asociaciones de Archiveros, Bibliotecarios, Museólogos y Documentalistas, ANABAD, 2007.

Fons fotogràfics

- ABC: Arxiu ABC
- AHMC: Arxiu Històric Municipal de Castelló
- AHN: Archivo Histórico Nacional
- AMBC: Aula Militar Bermúdez de Castro
- AMVr: Arxiu Municipal de Vila-real
- CRB: Col·lecció fotogràfica de Ricardo Broch
- CJV: Col·lecció fotogràfica de José Vicent
- EMV: *El Mercantil Valenciano*

Fonts hemerogràfiques

- El Mercantil Valenciano*
- Fragua Social*
- Heraldo de Castellón*
- La Voz del Obrero: órgano del Partido Socialista*
- UGT-CNT
- Verdad*